

СПРИЙМАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В рамках концепції психології творчого сприймання розкривається специфіка розуміння релігійної інформації в теологічному і психологічному контексті творчості.

Ключові слова: сприймання інформації, види та форми релігійної інформації, сприймання релігійної інформації, релігійна творчість.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Релігійна сфера особлива, специфічна, багатошарова, амбівалентна. Відтак сприймання релігійної інформації ускладнюється не лише вище зазначеним, а й власне стилем теологічного мовлення, способом висвітлення чи пояснення містичних речей або богословських категорій, особливим значенням певних вербальних конструкцій. Саме тому доцільно проаналізувати процес сприймання релігійної інформації, тому що це важливо для розуміння вербалізованого релігійного досвіду. Коли людина говорить про релігійний досвід, то, як правило, має на увазі проникнення в її психіку чогось абсолютно відмінного від звичних вражень. У релігійному досвіді людина охоплює і спостерігає щось таке, чого не можна повноцінно висловити, а найкращим способом його опису є мова символів. Загалом, релігійний досвід – це особлива зустріч з Богом, яка торкається найглибших закутків людської особистості.

Об'єктом вивчення може стати лише той релігійний досвід, який став публічним, наприклад, розміщення у блогах описів власних релігійних почуттів, переживань містичних подій. Сучасна психолінгвістика виявила багатоманітні взаємостосунки між мовою та пізнавальною діяльністю людини. Релігійна мова використовується не стільки для висловлення теологічних знань та постулатів, скільки для реалізації найрізноманітніших специфічно релігійних життєпроявів. В той же час різноманітні способи релігійного використання мови базуються на віруваннях. Розуміння мови, якою висловлюються догмати вірування, має ключове значення для повного розуміння самої віри. Вербалізація релігійного досвіду суб'єкту призводить до релігійного самосприйняття. Інакше кажучи, самосприйняття з перспективи релігійних істин допомагає людині захищатися від душевної порожнечі.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Питання, пов'язані з проблемою вивчення психології творчості та обдарованості в контексті релігійного знання в різноманітних її аспектах, отримали серйозний розвиток у працях відомих зарубіжних та вітчизняних дослідників. Так, роботи В.М. Аллахвердова, Б.С. Братуся, Ф.Є. Василюка, В.І. Слободчикова, В.Д. Шадрикова обґрунтовують важливість дослідження духовно-релігійного знання як джерела накопичення психологічної феноменології. Культуру, як творчий досвід життя, і творчість, як проблему

духовного самовизначення особистості, спосіб виправдання життя, розглядали представники російського релігійно-філософського ренесансу. Онтологічний, гносеологічний і аксіологічний аспекти в дослідженні феномену творчості отримали розробку в працях Андрія Білого, М.О. Бердяєва, С.М. Булгакова, В.І. Іванова, І.О. Ільїна, О.Ф. Лосєва, В.М. Лоського, М.О. Лоського, Д.С. Мережковського, В.С. Соловйова, Є.М. Трубецького, С.М. Трубецького, М.Ф. Федорова, П.О. Флоренського, С.Л. Франка. Творчість як синергію – співробітництво Богові, духовний трансцензус особистості, розвиваючи східно-християнську богословську традицію, трактують В.В. Зеньковський, І.Ф. Мейєндорф, О.В. Мень, В.І. Нікітін, М.О. Струве, Г.В. Флоровський, С.С. Хоружій, архієп. Іоан (Шаховський), О.Д. Шмеман. Проблему духовного і культурного сенсу творчості, межі людського існування у творчому акті, типології культури та обдарованої особистості, естетичної самосвідомості людини у своїх роботах розкрили С.С. Аверинцев, М.М. Бахтін, В.В. Бібіхін, В.С. Біблер, В.В. Бичков, В.П. Григор'єв, М.С. Каган, Д.С. Ліхачов, О.Ф. Лосєв, О.М. Панченко, В.Л. Рабинович, О.Д. Рум'янцев.

Загальнопсихологічний аналіз процесу сприймання релігійної інформації та його творчого компонента – *мета даної роботи*. Зазначимо, що дана робота ввідна, відтак узагальнено окреслює основні питання та аспекти досліджуваної нами проблеми.

Для повноти теоретичної картини доцільно залучити до аналізу таку важливу загальнопсихологічну категорію як сприймання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категоріальний апарат цього дослідження досить великий, оскільки перетинається з декількома сферами наукового знання і життєтворчості особистості, що межують між собою. Саме тому визначення і вивчення термінів і понять проблеми доцільно здійснювати по чергово, у певній послідовності, наприклад, в наступному порядку: види інформації; види сприймання (релігійне, естетичне, художнє, музичне, поетичне, метафізичне); сприймання інформації; специфіка, види та форми релігійної інформації; сприймання релігійної інформації; релігійна свідомість; релігійність; релігійне світосприймання; релігійне світовідчуття; релігійні цінності; релігійні почуття; релігійний досвід, релігійні переживання; релігійне розуміння творчості; досвід сприймання; релігійна обдарованість; релігійні кризи; особливості сприймання релігійної інформації на різних рівнях релігійного досвіду; суб'єкти сприймання релігійної інформації, типологія та психологічна характеристика.

Отже, в попередніх роботах був представлений детальний розгляд ключових категорій, передусім поняття інформації та її видів, а також специфіка, види та форми релігійної інформації. На даному етапі вважається більш доцільним розглянути більш глибоко процес сприймання та його механізми в площині проблематики нашого дослідження.

Переробка і продукування людиною інформації відбувається не довільно, а згідно заданих законів її власних психічних процесів. У різних людей ці процеси протікають по-різному. Свідомість кожного сприймає лише час-

тину безперервного спектру явищ, тому реальний світ значно відрізняється від моделі світу, створеного нашими відчуттями. Обмеження при прийомі інформації диктуються практикою людських стосунків (вона різна, як різний і людський індивідуальний досвід). Багато обмежень у прийомі інформації пов'язано з особливостями індивідуальної психіки людини (хоча, як стверджують психологи, ці обмеження піддаються корекції і, отже, не фатальні), набір психічних характеристик дозволяє людині певним чином виконувати завдання по переробці інформації. В головному мозку проходять процеси відсіювання непотрібної інформації, сортування її за ступенем важливості, встановлення черговості (наприклад, відомості про приємне, задоволення пропускаються швидше, ніж про неприємне і т.д.). Кожна інформація у свідомості людини фіксується і як чуттєвий образ, і як знакове (словесне) позначення. Причому абсолютно ідентичне повідомлення, що поширюється через різні канали, може створювати принципово різні ефекти.

Особливий інтерес представляють психологічні концепції, які вивчають особистісні детермінанти установок, зміна яких залежить від особистих якостей, від особливостей пізнавального відношення до дійсності, від ступеню сприйнятливості до переконання. Знання цих установок може сприяти знаходженню конкретних засобів подолання негативної вибіркової аудиторії. Певний інтерес викликають, наприклад, висновки сучасних науковців, які вивчають соціально-психологічні феномени суб'єктивного спотворення альтернатив після зробленого вибору. Помічено: коли люди зупиняються на якомусь варіанті, позитивні сторони того, що вибране, поступово починають знижуватись у їх свідомості, а негативні – збільшуватись. Відповідно зростають позитивні і змінюються негативні якості відкинутого. Після прийняття рішення індивіди шукають переконливих доказів того, що вони були праві, що вибрали краще із можливого, незважаючи на численні докази зворотного. Подібні знання покликані забезпечити “когнітивну послідовність” і “когнітивну підтримку”. При всіх достоїнствах когнітивних теорій необхідно визнати, що вони слабо проводять думку про те, що всяка поведінка не тільки викликається установками, а визначається ще і ситуаціями. Поведінка людини виступає деякою рівнодіючою сукупністю установок на дію, в тому числі і різноманітними каналами інформації, які, в свою чергу, можуть створювати ситуації, які задовольняють інформаційні потреби людей, зачіпають їх інтереси. Однак вивчення обставин, при яких канал інформації блокується психологічними “фільтрами”, показує, що часто це викликається неспівпадінням відношення джерела інформації і її споживача до тих чи інших ідей чи моральних норм. Тим не менше заслуга когнітивістів полягає в тому, що, вивчаючи процеси пам'яті, що відбуваються в результаті контакту психіки з інформацією, вони прийшли до висновку: різноманітні інформаційні канали повинні виходити з реально існуючих принципів роботи людської пам'яті, її осмисленості, вибіркової і швидкості вибірки необхідної інформації із загального запасу образів, думок і уявлень. Це дозволить оптимізувати процеси інформатизації через можливість управляти роботою пам'яті реципієнтів і потоком інформації в багатомільйонних аудиторіях, значно покращити параметри

творчої діяльності комунікаторів в ім'я досягнення шуканих комунікативних цілей; це орієнтує комунікатора на такий вибір і обробку матеріалу (інформації), щоб вона залишала в пам'яті враження отриманого задоволення і формувала фіксовану установку. В цьому і полягає психологічна сторона мистецтва комунікатора.

По аналогії з роботою кібернетичної машини психологи описують процес “втрати” інформації на шляху слідування до свідомості людини. Помічено: постійний притік інформації може зменшити невизначеність ситуації, але не завжди виключає елемент невизначеності в самому змісті, отриманого повідомлення, котре допускає ряд прагматично нерівнозначних інтерпретацій. Іншими словами, одна і та ж інформація може бути по-різному сприйнята різними людьми та інтерпретована на свій лад. Однак завдання джерела інформації – добиватися адекватності сприйняття змісту інформації. Це досягається показом нових і нових граней предмета чи явища, про яке повідомляється, все більшою деталізацією інформації і т. д. Тут необхідно враховувати, що люба інформація, яку сприймає людина, проходить декілька стадій обробки. Спочатку створюється деякий сенсорний зліпок, потім здійснюється попередній синтез і аналіз повідомлення, потім настає процедура порівняння, інтеграція цієї інформації з іншими фактами і явищами. Психологи-когнітивісти звертають увагу на те, що існує фактор обмеженості пропускної здатності свідомості людини (селекція). Інформаційна селекція включається в просторово-часовий і семантичний контекст.

Таким чином, процес отримання інформації не тільки опосередкований сенсорним сприйняттям, практичним досвідом, але і детермінований методами пізнання, осмислення. На жаль, в кібернетичних моделях не враховується, що акт сприйняття інформації майже завжди супроводжується переживанням. Це деякий афективний процес, що реалізується в початкову оцінку інформації (приємно-неприємно, цікаво-нецікаво і т. д.). При цьому читач, глядач, слухач ніби співпереживає свою тотожність із сприйнятим завдяки порівнянню з раніше сформованим образом даного об'єкту. Для того щоб, наприклад, відновити “погаслий” чи “втрачений” образ, необхідно придати йому заряд афекту.

Когнітивісти ввели в науковий обіг поняття “об'єм пам'яті”, пояснили багато феноменів процесу запам'ятовування. Так, в лабораторних дослідженнях була виявлена затримка реакції під час обробки інформації (при двох стимулах, що слідують один за одним) при збільшенні кількості альтернатив. Когнітивісти включили в сферу вивчення психологічні бар'єри (фільтри) сприйняття інформації. Однак вчені цього напрямку не враховували, що комунікативні бар'єри породжені не тільки особистісними особливостями людини, але і об'єктивними соціальними причинами, а також приналежністю партнерів комунікації до різних соціальних груп. Як справедливо зауважила психолог Г.М. Андреева, при всякому розгляді людської комунікації з точки зору теорії інформації фіксується тільки формальна сторона справи: як інформація передається, в той час як в умовах людського спілкування інформація не тільки передається, але і формується, уточняється, розвивається.

Семантична інформація – це інформація, що припускає актуальну або потенційну можливість розкриття споживачем закодованого тими або іншими знаковими засобами її змісту, сенсу повідомлення. Прагматична інформація націлена на те, щоб ініціювати певний образ думок, певну поведінку, той або інший стан.

Психологічну структуру інформації можна представити у вигляді триланкової ієрархії: знак – значення – сенс. Роль знаку полягає в тому, щоб репрезентувати, замінювати будь-яку річ, виступаючи для свідомості “підміненою” суттю цієї речі. У найбільш загальному вигляді знак можна визначити як засіб комунікаційної взаємодії і мислення.

Грунтуючись на визначеннях поняття “система”, під знаковою системою слід розуміти організовану безліч знаків зі стосунками і зв’язками між ними, що утворює певну цілісність. Приклади знакових систем: текст, таблиця, креслення і т.п.

З точки зору семіотики значення знаку можна визначити як інформацію, яку несе знак. Поняття знаку і значення в сучасній науці ще недостатньо стабілізувалися. Немає єдиного визначення, яке б задовольняло всіх. Тим більше не можна віднести до розряду точно визначених поняття сенсу. Сенс – це інтимно-психологічні, інтимно-особистісні утворення, ідеальний продукт функціонування людського мозку. Найвимогливіший науковий аналіз не виявить сенсу або думки ані в тексті, ані в усній мові, ані в кресленні, ані в музиці. Він виявить лише те, що там насправді є: звукову послідовність, що характеризується певними значеннями частоти, довжини хвилі, інтенсивності і т.п., або систему графічних побудов, організованих за деякими правилами. В жодній формі передачі семантичної інформації немає і не може бути того, що називається думкою.

Декодування – завершальна фаза процесу пізнання (і сприймання) – в основному полягає в “перекладі” сприйманих знаків в ті одиниці внутрішньої мови, які безпосередньо пов’язані з уявленнями та мисленням. В свою чергу, розуміння – це специфічний пізнавальний процес, складне, ієрархічно побудоване психічне відображення об’єктів пізнання, в результаті якого створюються нові і відтворюються старі, але у новому баченні, емоційно забарвлені системи концептів і образів, що об’єднують в собі власне продукт цього відображення з відповідними елементами особистих знань.

Отже, ми розглянули всі змістовні складові поняття *інформація*. Відтак, спираючись на загальні положення про інформацію можна приступити до визначення більш ємного і дуже особливого поняття, такого як *релігійна інформація*. Передусім зазначимо, що поняття *релігійна інформація* досить умовне, тому що види інформації, як відомо, диференціюються за основними групами аналізаторів, а в нашому випадку воно обумовлене оригінальністю контексту.

Отже, за авторським розумінням, *релігійна інформація* – це інформація, яка носить релігійний контекст, має ідеологічне значення, містить відомості про метафізичні форми та прояви існування-буття на різних рівнях духовного досвіду, метою якої є розкриття закодованого знаковими засобами догматич-

ного і богословського змісту віри, що має певні власні джерела та способи сприймання, зберігання та передачі даних духовного та віроучительного характеру. Виникнення такого виду інформації обумовлено специфікою середовища, в якому вона функціонує у межах та поза її межами, та має власні форми представлення, а саме: за джерелом виникнення – акустичну (церковна музика – орган, дзвін, церковні піснеспіви псалмів, ірмосів, тощо), за способом сприймання – візуальну (ікони, релігійні картини, скульптурні композиції, церковна архітектура), текстову, як окрему, самостійну, а не у складі візуальної, (друковані джерела догматичного, богословського, віроучительного та літургійного спрямування), яка в свою чергу відноситься до невербального виду комунікації; та аудіальну (проповідь, настановлення, душепопечительство), яка у певному контексті може сприйматися як вербальний вид релігійної комунікації,

Зазначимо, що дане означення поняття релігійної інформації є робочим, тому залишаємо за собою право на доформулювання або довизначення.

В Україні в різних сферах мас-медіа все частіше публікується релігійна інформація. Центральними видами церковно-релігійної комунікативної сфери є “жанри вираження індивідуальної віри” (молитва, сповідь, проповідь). Ці жанри найменше відчувають вплив світських дискурсів. На периферії інформаційного поля знаходяться інституціональні церковно-релігійні жанри і стилі (жанри, що фіксують характеристики церкви як соціальної організації): Апостольські послання, богословська (наукова) стаття, устав (статут), Церковний обиход. Для визначення загальних рис жанру, властивих і світському, і церковно-релігійному дискурсу, вводиться поняття “проміжного” жанру, що функціонує на межах стилів (церковний + офіційний = устав; церковний + науковий = богословська стаття; церковний + публічний (масмедійний) = послання).

До основних лінгвістичних характеристик церковного дискурсу відносяться: символічність, сакральність, внутрішній діалогізм, догматичність, моральна оціночність.

Центральними формами пред’явлення релігійної інформації виступають богослужбові і особисті молитви. Їх особливістю є “особистий діалог” (вірянин – Бог; вірянин – священнослужитель).

До периферії інформаційного поля віднесені такі інформативні форми, що реалізують допоміжні функції Церкви як інституту: різноманітні жанри церковного права (жанри, що встановлюють право, наприклад, статут, протокол, звіт, рішення, розпорядження та ін.), напрямки богослов’я (затвердження віровчення і вироблення його категорій, наприклад, стаття, монографія, лекція та ін.), стилі публічної сфери (віроучительні), які представлені двома різновидами: власне публічними і проповідницькими, відрізняються типом аудиторії.

Молитва відноситься до текстової і аудіальної форми представлення релігійної інформації, що включає чотири інтенційних блоки (прохання, покаєння, хваління, вдячність), що є “реплікою” в діалозі з позадіалоговим адресатом (Богом, святими), оформлений з використанням спеціальних засобів створення сакральності.

Відтак релігійна творчість, яка знаходить своє відображення у продуктах творчості, себто в мистецтві, яке прийнято називати сакральним, нами розглядається як інформація, викладена в архітектурі, на стінах і закликає до діалогу. Мистецтво також представляється нам у якості писемності, ази якої ми хотіли би збагнути у нашому дослідженні. Деякі архітектурні споруди, які ми візьмемося аналізувати нараховують до восьми тисяч зображень в скульптурах і вітражах: велика книга, яку можна читати ціле життя. Її і читали цілі покоління, але пізніше, багато пізніше за неї міцно забули і не раз намагалися стерти. Лише у наш час вчені почали кропітку роботу з повернення витворам сакрального мистецтва, які зробилися незрозумілишими за ієрогліфи. Зазначимо також, що в теології мистецтво розглядається як одна з форм богослужіння. Не зайвим буде також зауважити, що історія мистецтва за своїм предметом старша за історію мови і словесності, і лише за методом багато молодша.

В науці, зрозуміло, починати з тексту (мається на увазі, сакральні тексти) багато природніше, ніж починати з багатоярусних, прикрашених, але безмовних стін, до того ж нам хотілося би від звичного опису відійти і прийти до розуміння того, що вони бажають сказати, а ліпше розпочати з ними діалог.

Все найкраще в історії думки XIII ст. було виражене у візуальній, тобто зримій формі. Всі великі ідеї богословів, авторів енциклопедій, тлумачів Писання були відображені у вітражах і скульптурі храмів та соборів. В нашій роботі ми намагаємося показати, як середньовічні майстри сприйняли думки отців Церкви, і замалювали християнське повчання в архітектурі для народу.

Середньовіччя, одержиме ідеєю порядку, додало релігійній творчості характер чіткої системи подібно до того, як було впорядковане вчення Церкви, наука, суспільство. Зображення священних сюжетів було свого роду наукою, мало особливі закони і ніколи не бувало залишене на свавілля творчої фантазії майстра. Поза сумнівом, це своєрідне богослов'я в образах набуло форми доктрини. Очевидно, що саме нею, починаючи з найстародавніших часів, керувалися майстри всієї Європи. Це вчення було передане Церквою світським скульпторам і живописцям, і вони дбайливо зберігали священні традиції. Завдяки цьому мистецтво змогло зберегти ієрархічну велич образів ранніх століть християнства.

Коло питань, які ми задаватимемо різним пам'ятникам релігійної творчості цілком визначене: це область точних смислів і текстових значень того або іншого зображення або образного ряду. Ми вимагаємо від пам'ятника однієї відповіді: що тут сказано? Краса продукту релігійної творчості при аналізі також допускається, приймається до уваги, вона залишається за кадром: нам потрібен смисл.

Предмет і метод завжди мають бути співприродні: ясність епохи єдино можливе тлумачення, нашою метою є пошук пам'ятників точними смислами. Для нас важливо зрозуміти, як окремих сюжетів складається велика інформаційна надсистема християнської релігійної творчості, що саме і як саме вона намагається до нас, глядачів-нащадків, промовляти.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, релігійна творчість споріднена з писемністю, арифметикою і системою символів – і саме це виступає, на нашу думку, діалоговим простором, який покликаний говорити крізь віки, в цьому джерело його глибинного психологічного сенсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонов А. В. Информация: восприятие и понимание / А.В. Антонов. – Киев : Наукова думка, 1988. – 182 с.
2. Актуальні проблеми психології. Том 2. Психологічна герменевтика / За ред. Н.В. Чепелевої. – К., 2002. – Вип. 2. – 140 с.
3. Бердяев Н. А. Философия свободы. Смысл творчества / Н.А. Бердяев. – М., 1989.
4. Голицина О. Л. Информационные системы / Голицина О.Л., Максимов Н.В., Попов И.И. – Форум, Инфра-М, 2007 – 496 с.
5. Маль Э. Религиозное искусство XIII века во Франции. – М.: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2008. – 552 с.
6. Современная философия: Словарь и хрестоматия / Л.В. Жаров, Е. В. Золотухина; Под ред. В.П. Кохановского. – Ростов н/Д : Феникс, 1995. – 511 с.
7. Стратонович Р. Л. Теория информации / Р.Л. Стратонович. – М. : Сов. радио, 1975. – 424 с.
8. Урсул А. Д. Проблема информации в современной науке / А.Д. Урсул. – М.: Наука, 1975. – 288 с.

Киричевская Э. В. ВОСПРИЯТИЕ РЕЛИГИОЗНОЙ ИНФОРМАЦИИ КАК ОСОБЫЙ ВИД ТВОРЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ ЛИЧНОСТИ

В рамках концепции психологии творческого восприятия раскрывается специфика понимания религиозной информации в теологическом и психологическом контексте творчества.

Ключевые слова: *восприятие информации, виды и формы религиозной информации, восприятие религиозной информации, религиозное творчество.*

Kirichevska E.V. PERCEPTION OF RELIGIOUS INFORMATION AS SPECIAL TYPE OF CREATIVE ACTIVITY OF A PERSONALITY

In the frames of creative perception conception specifics of religious information understanding in theological and psychological contexts is presented.

Keywords: *information perception, kinds and forms of religious information, religious information perception, religious creation.*
